

Wiesław Krupa

Zasady opracowywania opinii biegłego psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa

---

Ius Matrimoniale 1 (67), 137-142

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiesław Krupa

Zasady opracowywania opinii biegłego psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa

Aktywność społeczna człowieka realizuje się poprzez podejmowanie ról społecznych. Według B. Hornowskiego¹ podejmowane przez człowieka role społeczne stanowią jeden z istotnych elementów w procesie rozwoju osobowości. Osobowość zaś jest jednym z najważniejszych przejawów różnic indywidualnych w ontogenezie człowieka.

Można przyjąć, że pełnione role społeczne to pewien uwewnętrzniony system czynności społecznych przyjętych przez daną jednostkę, lub narzuconych jej przez grupę. Wyrażają one relacje pomiędzy stawianymi wymaganiami a zachowaniem się człowieka. Mówiąc o pełnionej roli ma się często na uwadze także, a nawet przede wszystkim, pewne zobowiązania wynikające z zajmowanej pozycji w grupie. Oczekiwania osób wobec pełnionych ról obejmują nie tylko określone działania, lecz ujawniają się w nich również przekonania, postawy i wartości, motywacje i uczucia. Realizacja ról społecznych przez poszczególne osoby zależy od występujących różnic indywidualnych przejawiających się w różnorodnych działaniach, umiejętnościach, od rozwiniętych procesów psychicznych, od posiadanych wiadomości i doświadczeń oraz od złożoności środowiska społecznego, od nagradzania lub karania za zgodne lub niezgodne zachowania według przyjętych norm i systemu wartości.

O tym, jakie role społeczne wynikają z zawartego związku małżeńskiego stanowi m.in. ciekawa definicja małżeństwa według M. Ziemskiej² oraz określenie jego celów i funkcji:

„(...) małżeństwo stanowi szczególną grupę społeczną, tzw. diadę, składającą się z dwóch osób niepokrewnych, odmiennej płci, należących do tego samego pokolenia, pozostających w trwałej bezpośredniej styczności i połączonych osobistą więzią uczuciową. Małżeństwo tworzy jedność dwu różnych indywidualności, dwu

¹ B. H o r n o w s k i, Psychologia różnic indywidualnych. Wybrane zagadnienia, Warszawa 1985, s. 163-164.

² M. Z i e m s k a, Rodzina a osobowość, Warszawa 1979, s. 56.

niewpowtarzalnych osobowości, które decydują się dalsze życie spędzić razem”.

Cele i funkcje małżeństwa są następujące:

- „– wzajemne zaspokajanie potrzeb uczuciowych oraz innych potrzeb psychicznych i społecznych, a także seksualnych;
- wzajemna pomoc w realizacji celów indywidualnych;
- wspólne dążenie do poprawy warunków materialnych, zagospodarowania się i stworzenia podstaw ekonomicznych rodziny;
- wspólne pragnienie posiadania i wychowania potomstwa, przekazania mu określonych wartości, własnego dorobku i tradycji kręgu kulturowego, do którego małżonkowie przynależą”¹.

Ponadto, aby osiągnąć powodzenie w małżeństwie, a zatem być zdolnym do spełnienia jego celów i funkcji, należy spełnić warunki dojrzałości fizycznej, psychicznej i socjalnej co wiąże się m.in. ze zdolnością do dojrzałego wyboru współmałżonka, jednoznacznie określoną postawą wobec własnej płci i płci przeciwnej, zdolnością do przejawiania i wyrażania uczuć wyższych (miłości dojrzałej) oraz odczuwania wzajemnej akceptacji, wzajemnego zrozumienia i porozumienia.

Z psychologicznego punktu widzenia centralnym wymiarem wśród wymienionych wyżej czynników jest dojrzałość psychiczna przeze mnie rozumiana równoznacznie z dojrzałością osobowościową – emocjonalną tj. zdolnością do przejawiania reakcji emocjonalnych adekwatnych dla normy dla danego wieku, zrównoważeniem emocjonalnym i wolitywnym, zdolnością do przeżywania i przejawiania uczuć wyższych; społeczną tj. „osiągnięciem określonego poziomu rozwoju społecznego, na którym człowiek przejawia gotowość do opanowania i pełnienia ról przypisanych przez społeczeństwo”² – pozostającą w ścisłym związku z otaczającą rzeczywistością.

W tym sensie wszelkie działania biegłego psychologa mają doprowadzić do zredagowania opinii będącej odpowiedzią na pytanie: czy dana jednostka w chwili zawierania związku małżeńskiego miała osobowość dojrzałą do małżeństwa przyjmując, że:

„Osobowości dojrzałe do małżeństwa i najlepiej do niego przygotowane to takie, które uzyskały poziom rozwoju uczuć społecznych

---

¹ Tamże, s. 57.

² Słownik psychologiczny. Red. W. Szewczuk, Warszawa 1979, s. 56.

pozwalający na dzielenie się i obdarzanie oraz twórczą współpracę we współżyciu społecznym”¹.

Zanim jednak możliwa będzie odpowiedź na sformułowane wyżej pytanie należy uporać się z dwoma problemami:

- 1) co mieści się w obszarze dopuszczalnych społeczną akceptacją różnic indywidualnych, a co stanowi o przekroczeniu tej granicy? (norma – patologia),
- 2) czy występujące nieprawidłowości w strukturze osobowości są na tyle istotne, żeby uniemożliwiały funkcjonowanie jednostki w określonym obszarze jej aktywności?

Na użytek biegłego psychologa zajmującego się opiniowaniem w sprawach o nieważność małżeństwa, z zakresu ogólnie nazwanego strukturą osobowości najwartościowsze są następujące, określone przejawy jej zaburzeń:

- niedojrzałość emocjonalna i społeczna,
- dysharmonia osobowości rozumiana jako niekontrolowana zmienność nastrojów, niespójność w ocenach i sądach, zaburzenia sfery wolicjonalnej ...,
- cechy degradacji osobowościowej wskutek uzależnienia od alkoholu,
- charakteropatia pourazowa (udokumentowana klinicznie) obniżająca funkcje psychiczne wskutek organicznego uszkodzenia w obrębie centralnego układu nerwowego,
- psychiczne uwarunkowania istotnych zaburzeń w sferze aktywności seksualnej.

Wymienione wyżej rodzaje zaburzeń osobowości należy umieścić w konkretnych realiach środowiska zewnętrznego, a zwłaszcza rozpatrywać je w odniesieniu do wpływu rodziny pochodzenia jako głównego źródła nabywania doświadczeń dotyczących funkcjonowania małżeństwa i rodziny. Znaczenie rodziny pochodzenia dla rozwoju osobowości człowieka bardzo dobrze oddaje tekst J. Strojnowskiego²:

„(...) wiedza psychologiczna ukazuje nam osobowość ludzką jako konstrukcję, której elementy zostały przejęte z osobowości otoczenia, przede wszystkim rodziców ... .

(...) Zależnie od stopnia, w jakim te doświadczenia rodzinne zostaną

¹ M. Ziemska, dz. cyt., s. 65.

² J. Strojnowski, Terapeuta rodzin wobec „Listu Jana Pawła II”. w: Tygodnik Powszechny, r. 1994 n. 35.

przez daną osobę przepracowane, tworzy się u niej mniej lub bardziej zwarta jaźń – czynnik sterujący osobowością”.

Kierując się, w dużym uproszczeniu przedstawionymi powyżej przesłankami teoretycznymi, należy wypracować adekwatną do nich i przydatną biegłemu psychologowi metodę dowodzenia.

W tym celu trzeba dokonać najpierw szczegółowej analizy zebranych w aktach sprawy informacji, a następnie zdecydować o doborze narzędzi, które będą najbardziej skuteczne, oraz takich, do których psycholog ma największe zaufanie. Dotyczy to szczególnie metod testowych i kwestionariuszowych często obwarowanych warunkami, które muszą spełnić osoby badane.

W przypadku metody rozmowy psychologicznej i wywiadu psychologicznego bardzo ważne jest wcześniejsze szczegółowe zapoznanie się z informacjami zawartymi w aktach sprawy w celu właściwego doboru pytań i ich rozkładu. Właśnie te metody psychologiczne: rozmowa i wywiad, w mojej praktyce biegłego psychologa, są najbardziej wartościowe i przydatne, i przez to stanowią podstawę do opiniowania. Testy i kwestionariusze są istotnym, lecz nie zawsze niezbędnym, uzupełnieniem. Ważne jest ponadto umiejętne wykorzystanie bogatej literatury fachowej.

Moje rozumienie rozmowy psychologicznej zgodne jest z następującym ujęciem:

„Rozmowa psychologiczna jest metodą umożliwiającą poznanie struktury biegu życia w całości lub w wybranych okresach, celów i zadań życiowych, sposobów ich rozwiązywania, różnorodnych uwarunkowań wpływających na tok zdarzeń. Jest metodą psychologiczną, ponieważ bada udział w globalnej aktywności człowieka aktywności psychicznej, a zwłaszcza podmiotowych wyznaczników, od których najbardziej bezpośrednio zależy to, co człowiek robi, a co zaniedbuje. Jest z tego powodu konieczna jako narzędzie poznawcze wszędzie tam, gdzie psychologia jest nauką użytkową”¹.

Metoda wywiadu psychologicznego różni się od rozmowy tym, że źródłem informacji jest inna osoba, człowiek postronny w stosunku do podmiotu badanej aktywności, będący świadkiem i uczestnikiem biegu życia podmiotu.

O niepodważalnej wartości opisanych powyżej metod badania psychologicznego w zakresie osobowości człowieka świadczy następujące stwierdzenie:

---

¹ S. Gerstman, *Rozmowa i wywiad w psychologii*, Warszawa 1985, s. 109.

„Osobowość nie jest hipotetycznym homunkulusem, strukturą domniemyanych cech i wymiarów podmiotu psychicznego, a badanie osobowości nie polega na ich wykrywaniu za pomocą kwestionariuszy lub innych ahistorycznych i asytuacyjnych technik. (...) Są to metody – zdaniem specjalistów w przeciwieństwie do rozmowy i wywiadu psychologicznego – zdecydowanie dziś przestarzałe”¹.

Zadaniem biegłego psychologa jest sformułowanie opinii w oparciu o zawarte w aktach sprawy informacje, zastosowane metody, literaturę fachową oraz własną wiedzę i doświadczenie.

Opinia, a szczególnie końcowy wniosek, będący dowodem w sprawie powinien być jasny, zwięzły i w miarę jednoznaczny. Jednoznaczność wniosków z opinii jest możliwa wtedy, gdy, w ramach przedstawionych wcześniej rodzajów zaburzeń osobowości, można stwierdzić u osoby badanej nieprawidłowości w strukturze osobowości, które są niezależne od kontekstu sytuacyjnego w jakim się ona znajduje. Można wtedy mówić o tzw. niezdolności bezwzględnej kiedy cechy zaburzonej osobowości danej jednostki powodują trudności w jej relacjach nie tylko ze współmałżonkiem, ale także szeroko pojętym otoczeniem.

Dość często jednak spotyka się przypadki osób, które w otoczeniu (np. w środowisku zawodowym czy koleżeńskim) funkcjonują poprawnie natomiast w relacjach ze współmałżonkiem ujawniają istotne zaburzenia. Można wówczas mówić o tzw. niezdolności względnej powstającej w konkretnej diadzie małżeńskiej najczęściej wobec pierwotnie niepełnowartościowych motywów zawierania małżeństwa, gdyż wybór współmałżonka dokonuje się poza osobami zawierającymi związek małżeński (lecz nie pod przymusem) lub gdy okoliczności determinują podjęcie decyzji np.: nie planowana ciąża, gdy w grę wchodzi interesy rodzin pochodzenia, gdy postawa przed ślubem jest nieszczerą, jest grą dla osiągnięcia celów niewiele mających wspólnego z pragnieniem posiadania rodziny. Wtedy u osób, u których nie dostrzega się cech zaburzonej osobowości, które dobrze funkcjonują w swoim otoczeniu i przez nie postrzegane są jako wartościowe, ujawniają się, tkwiące w nich cechy negatywne, emocje nasycone zawziętością, egoizmem, agresją itp, do tego stopnia, że niemożliwe staje się prawidłowe zaistnienie więzi małżeńskiej.

Dla oceny psychologicznej ważne są także pewne zmienne, które nazwałbym pozaosobowymi, takie jak:

¹ T a m ż e, s. 78.

- czynnik czasowy: czas trwania małżeństwa w ogóle, okres, który małżonkowie oceniają jako udany,
- różnica wieku osób zawierających małżeństwo lub ich wiek metrykalny,
- środowisko pochodzenia (np wiejskie, miejskie) i inne

Oprócz oceny osób bezpośrednio zaangażowanych w sprawie o nieważność małżeństwa często konieczna jest analiza charakteru zaburzeń więzi małżeńskiej. Ułatwieniem wtedy jest opracowane przez Z. Starowicza zestawienie najczęściej występujących w praktyce typów zaburzeń więzi małżeńskiej takich jak:

- „(...) – związek formalny,
- związek dysharmoniczny,
- związek „alergiczny”,
- związek niedojrzały,
- związek neurotyczny,
- związek socjopatyczny,
- związek z ostrym kryzysem”¹.

Wyjątkowość roli biegłego psychologa w sprawach o nieważność małżeństw polega na tym, że w zdecydowanej większości przypadków ma on za zadanie ocenę rzeczywistości faktycznie już nie istniejącej, należącej do mniej lub bardziej odległej przeszłości. Z tego względu wszystkie, opisane wyżej, czynności które zmierzają do określenia końcowej opinii mają charakter retrospektywnej (przypomnieniowej) analizy wcześniejszych zdarzeń, faktów i zjawisk. Stanowi to poważne utrudnienie i ograniczenie szczególnie w sytuacji, gdy psycholog nie dysponuje odpowiednio wypracowanym aparatem pojęciowym pozwalającym na realizację, postulowanej przez sędziów kościelnych w zakresie spraw dotyczących nieważności małżeństwa, jednoznaczności i precyzyjności końcowych opinii psychologicznych.

Mam nadzieję, że przedstawione w tym doniesieniu spostrzeżenia dadzą początek pracom nad zmniejszeniem tych trudności.

¹ Opiniodawcze i mediacyjne funkcje psychologa w sprawach rozwodowych i opiekuńczych. Red. J.M. Staniak, Katowice 1990, s. 61-62.